

*Вилуцак А. В.,**магістрант кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету**Сітко А. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

ПРОБЛЕМА ВИОКРЕМЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Анотація. У статті розглядається питання виокремлення та класифікації перекладацьких трансформацій в українському перекладознавстві як способу досягнення перекладацької еквівалентності в умовах розбіжностей між мовними системами. Перекладацькі трансформації визначаються як будь-які зміни, що вносяться в текст перекладу для збереження його значення. У літературному перекладі трансформації часто використовуються для збереження стилю та жанру оригіналу. Наприклад, перекладач може використовувати метафору або порівняння для передачі значення слова або фрази в оригіналі. Визначено, що трансформації також використовуються для забезпечення можливості міжмовної комунікації. У статті обґрунтовується необхідність використання перекладацьких трансформацій у процесі літературного перекладу. Спираючись на дослідження українських науковців можна стверджувати, що трансформації дозволяють перекладачам зберегти значення оригіналу, не порушуючи при цьому стиль та жанр літературного твору. Стаття містить аналіз конкретних прикладів використання перекладацьких трансформацій у літературному перекладі. Було наведено приклади використання таких трансформацій, як генералізація, конкретизація, заміна, перестановка, додавання. У статті також обговорюються перспективи подальших досліджень у галузі перекладацьких трансформацій. Було запропоновано вивчити вплив різних типів трансформацій на розуміння оригіналу читачем перекладу, розробити методи для об'єктивної оцінки якості перекладу, враховуючи використання трансформацій, а також розробити комп'ютерні програми для автоматизації застосування перекладацьких трансформацій. Зазначені дослідження допоможуть перекладачам краще розуміти природу перекладацьких трансформацій і використовувати їх більш ефективно.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, перекладацька еквівалентність, розбіжності між мовними системами, літературний переклад, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. Неузгодженість будови різних мов ускладнює збереження або передачу значення слів при перекладі їх іншою мовою. Значення слів і семантичні структури є специфічними для певної мови і можуть не збігатися з лексичною системою іноземної мови чи мови перекладу. Саме тому для досягнення адекватності одним із основних інструментів перекладача є лексичні трансформації, які можна визначити як

«відхилення від словникових відповідників». Вибір теми продиктований тим, що сучасна лінгвістика використовує поняття трансформації як важливий засіб досягнення адекватності перекладу. Трансформації допомагають подолати певні наявні лексичні труднощі при перекладі. Трансформації – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту з метою досягнення перекладацької еквівалентності, незважаючи на різницю у формальних та семантичних системах двох мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Що стосується проблеми перекладацьких трансформацій, то інтерес до неї лінгвістів та її всебічне вивчення у курсі теорії та практики перекладу стали вже традиційними. Однак, слід зазначити, що спеціалісти в галузі теорії та практики перекладу сьогодні не мають спільної думки як щодо сутності поняття трансформації, так і класифікації зазначених прийомів перекладу, що ілюструють, наприклад, роботи Ноама Хомського, Едуарда Сепіра, Вільяма Вайнрайха та інших. Окремо слід зазначити порівняно незначну кількість робіт з окресленої тематики саме в українській перекладознавчій науці. Так, саме в українському перекладознавстві проблемі виокремлення та класифікації перекладацьких трансформацій присвячено роботи лише В. Карабана, І. Корунця, В. Коптілова та О. Селіванової. Причому лише класифікації перших двох вчених співпадають, класифікація В. Коптілова має лише часткове співпадіння з класифікацією попередніх учених. Класифікація О. Селіванової приймає за основу три виміри семіозису як цілісного процесу, а тому кардинально відрізняється від згаданих вище.

Мета роботи. Актуальність даного дослідження полягає в цілісному тлумаченні поняття трансформації в українському перекладознавстві, виділенні її основних типів, розгляді причин, що зумовлюють використання трансформацій, дослідженні їх реалізації в художніх текстах. Метою дослідження є вивчення застосування перекладацьких трансформацій саме під час перекладу художнього тексту роману А. Крісті «Вбивство у Східному Експресі», виконаного Адрієм Сметухом (2015 рік) та Надією Хаєцькою (у 2017 році).

Методологія та методи дослідження. Методика дослідження обумовлена метою і завданнями роботи та має комплексний характер, який полягає у застосуванні як загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, спостереження, узагальнення), так і філологічних та власне перекладознавчих методів аналізу: дефінітивний метод, метод контент-аналізу, перекла-

дознавчо-зіставний метод аналізу оригіналів і перекладів, трансформаційний метод, дескриптивний, метод суцільної вибірки

Виклад основного матеріалу дослідження. Художня література є однією форм літератури, найскладніших для перекладу, оскільки вона містить у собі набір специфічних елементів, таких як лексика, граматики, стиль, етноспецифічні елементи, які часто не мають точного еквіваленту в інших мовах. Тому, художня література є важливим об'єктом перекладознавчих досліджень, що дозволяє стверджувати про необхідність з'ясувати різні аспекти процесу перекладу та дослідити перекладацькі трансформації, які використовують перекладачі для відтворення художніх текстів. Відтак, погоджуємося з думкою, що «кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби породжує специфічні проблеми для перекладача» [1, с. 33].

Відомо, що «праця сучасного перекладача художньої літератури мусить бути глибоко творчою, такою, що передає не лише основний зміст твору, але й образи, реалії та характерний колорит епохи, яку відображено, адже кожен оригінал за своїм образом (та кожна адресна група за своїм типом і складом) потребує свого, завжди індивідуального підходу» [2, с. 268]. Художні переклади слугують збереженню національних традицій у культурах кожної країни, і таким чином мова захищає націю від вторгнення чужих форм, які її руйнують або замінюють її. Збереження мови є запорукою розмаїття та своєрідності [1, с. 33].

У перекладі художніх текстів часто виникають труднощі, пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, багатозначних слів, аббревіатур, неологізмів, термінів та образної фразеології. У додаток до цього, однозначні англійські слова можуть мати кілька українських відповідників, вибір яких залежить від контексту та сполучення з іншими словами. Також існують багатозначні англійські слова, які складають значну частину англійської лексики та не мають готових відповідників у цільовій мові. Для досягнення адекватного перекладу перекладач повинен використовувати мовні ресурси та застосовувати різні мовні трансформації.

Проблема застосування перекладацьких трансформацій є актуальною для різних стилів текстів, та викликає значний інтерес у вчених вітчизняних та зарубіжних. У перекладознавстві термін «трансформація» використовується для опису процесу перетворення тексту з вихідної мови на мову перекладу. Цей термін означає зміну форми, виду та істотних властивостей об'єкта. Кожен лінгвіст має своє розуміння основних аспектів трансформації, тому не існує єдиного правильного визначення явища. Однак, трансформація є процесом логічного мислення, за допомогою якого перекладачі розкривають значення слів та виразів з вихідного тексту у контексті та знаходять їх відповідники у мові перекладу, не обов'язково дотримуючись буквального перекладу зі словника. Кінцевий варіант перекладу може значно відрізнятись від вихідного тексту, але має передавати сенс слова в контексті, у якому воно було вжите, і не повинен бути збагачений додатковими смисловими відтінками. Успішна трансформація в перекладі є результатом логічного та критичного мислення [2, с. 268].

Між українською та англійською мовами існують відмінності в граматичних особливостях, таких як категорії ступенів порівняння прикметників або числа іменників, що вимагають використання перекладацьких трансформацій. Ці трансфор-

мації ґрунтуються на синтаксичних правилах конкретної мови та відтворюють дані про сполучуваність слів у реченні та їх семантичні характеристики, щоб створити адекватно побудоване речення. Хоча традиційний метод можна застосувати при перекладі, використання всіх можливих засобів є необхідним для подолання різниці між мовами.

Лексичні трансформації виникають у випадках, коли повноцінний еквівалент неможливий або може спотворити початковий зміст, тому використання цих трансформацій у англо-українському перекладі залежить від індивідуального вибору перекладача та стилістичних особливостей цільового тексту [3, с. 79]. Отже, лексичні трансформації – це специфічні зміни лексичних елементів мови оригіналу з метою забезпечення адекватності перекладу. Вони можуть бути пов'язані з різними причинами, такими як: відмінності між мовами оригіналу та перекладу, культурні відмінності, стилістичні особливості оригіналу [2, с. 268].

Тож, пропонуємо розглянути класифікації перекладацьких трансформацій, подані В. І. Карабаном, В. В. Коштіловим та О. О. Селівановою. Так, В. І. Карабан поділяє трансформації на лексичні, граматичні та комплексні. Якщо брати до уваги лексичні трансформації, серед них викоремлюються такі види: конкретизація значення слів, генералізація, додавання слів, вилучення слів, заміна слів однієї частини мови іншими словами з іншої частини мови та перестановка слів [4, с. 136]. У термінології зазначеного вченого, конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вузької семантики. Проаналізуємо використання перекладацьких трансформацій у перекладі роману А. Крісті «Вбивство у Східному Експресі», виконаного Адрієм Сметухом та Надією Хаєцькою. *“My daughter said it would be the easiest way in the world”* [5]. – *«Моя дочка сказала мені, що це найлегша подорож у світі»* [6]. *“Let us hope you will not be snowed up in the Taurus!”*. *“Сподіваюся, вас не занесе снігом десь у Таврських горах!”* *“Magnificent, I believe”* [5]. *“Думаю, вона розкішна”* [7]. Отже, бачимо, що цей прийом перекладу часто використовується для перекладу слів із широким або неоднозначним значенням, наприклад: *unit, concern, affair, thing, useful, piece, matter, entity*.

Генералізація значення слова передбачає, що під час перекладу лексичних елементів можуть виникати випадки, коли перекладні відповідники формуються за рахунок розширення, а не звуження значення слова англійської мови. Використання цього прийому потребує обережності, оскільки він може призвести до втрати точності інформації, наприклад: *“But at that moment the voice of the Wagon Lit conductor spoke from over Poirot’s shoulder—an apologetic, rather breathless voice”* [5]. – *«Але в той момент за плечем Пуаро почувся голос провідника»* [6]. *“Neither in the train to Kirkuk, nor in the Rest House at Mosul, nor last night on the train had she slept properly”* [5]. *«Ані в поїзді до Кіркука, ані в кімнаті для відпочинку в Мосулі, минулої ночі теж їй не вдалося відпочити»* [7]. В. Карабан наголошує, що варто застосовувати цей підхід тільки у випадках, коли вживання словникового відповідника слова, що перекладається, може порушити граматичні або стилістичні норми мови перекладу [4, с. 136].

Трансформація додавання включає в себе введення лексичних елементів у переклад, яких немає в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекла-

дається, та/або дотримання мовленнєвих та мовних норм, які існують у культурі мови перекладу. Завдяки особливостям принципу мовленнєвих зусиль, що діє в англійській мові, складні терміни можуть утворюватися зі скорочених розмовних, жаргонних або професійних форм. У зв'язку з цим, при перекладі таких складних слів необхідно вводити додаткові лексичні елементи, що не містяться в їх структурі [4, с. 137], як-от: “*He sprang up, opened it and looked out*” [5]. «*Він схопився з ліжка, відчинив двері та виглянув*» [6]. “*Nothing presses – I shall remain there as a tourist for a few days*” [5]. «*Я не маю нагальних справ і можу декілька днів погуляти*» [7].

У той же час трансформація вилучення у перекладі має на меті досягнення адекватності, зокрема, відповідності мовним та мовленнєвим нормам перекладу. Це означає, що з тексту перекладу можуть бути вилучені лише плеонастичні або тавтологічні лексичні елементи, які вважаються імпліцитними за нормами мови перекладу. При цьому необхідно виключити лише ті елементи, які дублюються в оригіналі згідно з нормами мови оригіналу або які можуть порушити норми мови перекладу [4]. Наприклад: “*The General’s – his General’s – temper had grown worse and worse*” [5]. – «*Роздратування генерала ставало щоразу сильнішим*» [6]. “*Lieutenant Dubosc managed to cast a surreptitious glance at his watch*” [5]. «*Дрюбош поглянув на свій годинник*» [7]. “*Two men below her window were talking French*” [5]. «*Під її вікном балакають французькою*» [7].

Під час використання трансформації заміни слова перекладач замінює слово однієї частини мови словом іншої частини мови під час перекладу. Зазвичай перекладачі використовують ті самі частини мови українською. Проте в деяких випадках це неможливо через те, що лексико-граматичні особливості мови оригіналу та мови перекладу різні, або через відмінність мовних норм. У таких ситуаціях перекладачі застосовують трансформацію заміни, де іменники замінюються прикметниками або дієсловами, а прикметники – на дієсловами тощо. Наприклад: “*Everything was deathly quiet*” [5]. «*Панувала мертва тиша*» [6]. “*Their conversation was more animated than at breakfast*” [5]. «*Розмовляли вони значно жвавіше, ніж уранці*» [7]. Ця трансформація застосовується тоді, коли збереження частини мовної характеристики слова може порушити граматичні норми.

Перестановка/переміщення – граматична трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Причини застосування перестановки полягають у різниці систем англійської та української мов, насамперед, це відсутність в українській мові жорсткого порядку слів, що притаманно англійській мові. “*Mrs. Hubbard was loudest in her lamentations*” [5]. «*Голосніше за всіх волала місіс Габбард*» [6]. “*Arbuthnot was speaking*” [5]. «*Говорив полковник Арбетнот...*» [7].

За визначенням В.В. Коптілова «перекладацькі трансформації – це численні та якісно різноманітні перетворення, які здійснюються задля досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності») перекладу всупереч розбіжностям у формальних та семантичних системах двох мов» [8]. Він виділив чотири типи базових перетворень, підкресливши, що розподіл є досить умовним і що в різних ситуаціях можна застосовувати відразу кілька типів перетворень, серед них: перестановки, заміни, додавання, опущення [8, с. 56].

Перестановка – це зміна положення мовних елементів у тексті перекладу, найпоширенішим випадком якої є зміна

порядку слів і фраз у структурі речення, наприклад коли англійське речення перекладається з кінця, що є спрощеним варіантом інверсії. “*Does it matter to you very much, Mademoiselle?*” [5]. «*Мадемуазель, це для вас так важливо?*» [7]. Існує також перестановка слів з одного речення в інше, перестановка окремих речень.

Під час відтворення текстів перекладачі часто вдаються до заміни граматичних та лексичних одиниць. Крім того, комплексна лексико-граматична заміна передбачає заміну цілих конструкцій [9, с. 78]. “*The cold was bitter, and though the platform itself was protected, heavy snow was falling outside*” [5]. «*Було дуже зимно, і хоча сама платформа була крита, з вулиці заносило густим снігом*» [6]. “*Well, you know, breakfast isn’t always a chatty meal*” [5]. «*Сніданок – не найкращий час для розмов*» [7].

Існують різні варіанти заміни: заміни форм слова, частин мови, членів речення. Синтаксичні заміни (зміна форми речення, просте на складне, сполучниковий зв’язок на безсполучниковий і так далі). “*Not at all. I hope you’ll sleep well and that your head will be better in the morning*” [5]. «*Нічого. Сподіваюся, ви добре спатимете, а вранці голова уже не болітиме*» [6]. Лексичні заміни (звуження значення, заміна його розширеним варіантом, заміна слідства причиною та навпаки: антонімічний переклад; компенсація. “*His face was completely expressionless*” [5]. «*Лице його було повне усіляких емоцій*» [7].

Здебільшого трансформація додавання використовується в ситуаціях, коли потрібно змінити синтаксичний порядок перекладеного речення через пропуск елементів у тексті, які логічно зрозумілі читачеві оригіналу. “*Ah, no, my friend*” [5]. «*Ні, друже, не кажіть такого*» [7]. Опущення – протилежний додаванню прийом, коли непотрібні слова вилучаються, або опускаються при перекладі. “*He pressed his own finger on the bell*” [5]. – «*Пуаро натиснув на гудзик дзвінка*» [6].

В українському перекладознавстві існує кардинально відмінна класифікація перекладацьких трансформацій, запропонована О. Селівановою. Вона розробила цю класифікацію, враховуючи семантику, синтаксис та прагматику, оскільки переклад є процесом перетворення мовного продукту однієї семіотичної системи на продукт іншої з орієнтацією на інтерпретанта свого адресата.

Згідно з концепцією О. Селівановою, важко розподілити три виміри семіозису як цілісного процесу, оскільки зміна форми часто зумовлює зміну смислу, а модифікація прагматичного впливу також передбачає зміну форми та змісту повідомлення. У зв’язку з цим, перекладацькі трансформації умовно поділяються на формальні, формально-змістові, зумовлені специфікою мовних систем текстів оригіналу та перекладу, а також контекстуальні та прагматичні [10, с. 201].

Формальні перетворення при перекладі передбачають зміну форми, щоб зберегти зміст оригіналу. Фонетичні трансформації можуть включати фонографічні зміни, такі як транскрипцію власних назв і екзотичних слів, що передаються у мові перекладу за допомогою фонем. На словотвірному рівні формальні трансформації репрезентовані такими видами:

- 1) словотвірним калькуванням як поморфемним перекладом одиниць. “*I have learned to be very acute – to read the face*” [5]. – «*Я навчився цьому – читати людину за обличчям*» [7];
- 2) інверсією складників слова. “*There is no danger, I assure you*” [5]. «*Запевняю вас, жодної небезпеки немає*» [6]. “*There*

is not one first-class sleeping berth to be had on the train” [5]. «У поїзді немає жодного вільного місця!» [7].

У перекладі тексту з однієї мови на іншу можуть застосовуватись формально-змістові трансформації, які полягають в зміні форми та змісту відповідно до особливостей мовних систем оригіналу та перекладу, а також контекстуальних та прагматичних факторів. У денотативному плані, яке відображає логічне ядро значення, такі трансформації можуть включати словникові відповідники лексичних одиниць, які можуть мати різний семантичний набір у мові перекладу, залежно від контексту. Це може бути ілюстровано на прикладі різних перекладів англійської речення "I have arrived", яке може бути перекладене як «Я приїхала» або «Я прибув» [10, с. 201].

До трансформацій денотативного плану належать і метонімічні заміни, які можна диференціювати залежно від статусу суміжних предметів, явищ, понять. До метонімічних трансформацій можна віднести: 1) гіперонімічні як заміни гіпоніма гіперонімом (названі в перекладознавстві генералізацією) [10, с. 201]; 2) гіпонімічні як заміни гіпероніма гіпонімом (названі конкретизацією); 3) еквонімічні як заміни гіпоніма іншим гіпонімом того самого класу, що нерідко може ставати перекладацькою помилкою; 4) партонімічні як заміни назви цілого назвою його частини, наприклад: "Then it is not a woman" [5]. «Не думаю, що це справа жіночих рук» [7]. "But have I not heard you say often that to solve a case a man has only to lie back in his chair and think?" [5]. «Але хіба ж я не чув від вас, що часто для розв'язку необхідно відкинутися на спинку стільця і заглибитися в роздуми?» [7];

3) холонімічні як заміни назви частини назвою цілого, як-от: "Ratchett's day clothing was hanging from the hooks on the wall" [5]. «Денний одяг Ретчетта висів поблизу стіни» [7]; 6) парто-партонімічні як заміни назви однієї частини цілого назвою іншої.

Метафоричні трансформації, по суті, також є синонімічними замінами, здебільшого контекстуального типу. У їхньому складі виокремлюємо: деметафоризацію – заміну метафори неметафорою, наприклад: "To begin with, a murder – that in itself is a calamity of the first water" [5]. «Але вбивство є лише першою частиною лиха» [7], реметафоризацію – заміну неметафори метафорою, трансметафоризацію – заміну донорської зони метафори.

Висновки дослідження. Відтак, перекладацькі трансформації в українському перекладознавстві класифікуються залежно від критеріїв, таких як тип, сфера застосування та рівень впливу на зміст. Застосування перекладацьких трансформацій мотивується тим, що смисл оригіналу передається за допомогою перекладних відповідників, що мають не тільки різні способи вираження, а й різний відмінний від оригінального набір сем. Саме це і породжує необхідність використання всіляких перекладацьких трансформацій. Подальші дослідження в галузі перекладацьких трансформацій можуть бути спрямовані на вивчення таких питань, як вплив різних типів трансформацій на розуміння оригіналу читачем перекладу, розробку методів для об'єктивної оцінки якості перекладу, враховуючи використання трансформацій тощо.

Література:

1. Набігуз А., Сітко А. Використання комплексного підходу до художнього перекладу. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць. К.: Аграр Медіа Груп, 2019. С. 33–40.

2. Сітко А.В. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Н.М. Корбозерова. К.: Логос, 2012. Вип. 22. С. 267–274.
3. Тексти (конспект) лекцій з дисципліни «Вступ до перекладознавства для студентів спеціальності 0203 «Гуманітарні науки» 6.020303 «Філологія» з подальшим навчанням за спеціальністю 7.02030304 «Переклад» / Укл. Г.М.Костенко. Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. 74 с.
4. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця: Нова Книга, 2003. 608 с.
5. Christie A. Murder on the Orient Express. HarperCollins UK, Pub Date- 2007-07-16. URL: http://detective.gumer.info/anto/christie_8_2.pdf
6. Крісті А. Вбивство у Східному експресі. Харків: КСД, 2017. / Пер. Н. Хасцької. URL: <https://knizhki.com.ua/knigi/vbyvstvo-u-shidnomu-ekspresi/>
7. Крісті А. Вбивство у Східному Експресі. [Електронний ресурс]. Електронна книга «КОМІАС», 2015. / Пер. А. Сметюх. URL: <https://ratelib.com/books/22339-vbyvstvo-u-shidnomu-ekspres>
8. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Київ: Юніверс, 2003. 164 с.
9. Koptilov V.V. Current issues of Ukrainian Fiction Translation. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu, 1971. 131 p.
10. Селіванова О.О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 201–208.

Vylushchak A., Sitko A. The problem of translation transformation Ukrainian Translation Studies

Summary. The article sets out to make analyses of translation transformations classification in Ukrainian Translation Studies as the way to achieve translation equivalence in the context of differences between language systems. The translation transformations were defined as any changes that were included to the target text to preserve its meaning. In literary translation, transformations are often used to preserve the style and genre of the source text. For example, a translator may use a metaphor or simile to convey the meaning of a word or phrase in the original. It was determined that transformations are also used to provide the possibility of interlingual communication. The article provides justification for the use of translation transformations in literary translation. Based on the research of Ukrainian scholars, it can be argued that transformations allow translators to preserve the meaning of the source text without compromising the style and genre of the literary work. The article provides with the analysis of some examples of the translation transformations use in literary translation. The examples of the use of such transformations as generalization, rewording, replacement, permutation and addition were given. The article also discusses the prospects for further research in the field of translation transformations. It has been proposed to study the impact of different types of transformations on the reader's understanding of the source text, to work out the methods for objective evaluation of translation quality, taking into account the use of transformations, as well as to provide with computer programs for the application of translation transformations cybernation. These studies will help the translators to understand the character and properties of translation transformations better and to use them more effectively.

Key words: translation transformations, translation equivalence, differences between language systems, literary translation, source text, target text.